CUVINTE DESPRE ARTA LITERARĂ ŞI CULTIVAREA LIMBII *

Note după o convorbire cu maestrul M. Sadoveanu

DE

GH. BULGĂR

Amurgul se lăsa încet şi ultimele raze de soare mai luminau biblioteca celui mai de seamă scriitor romîn de astăzi. În tăcerea încăperii, gîndul luneca repede peste cărţile din bibliotecă şi se oprea o clipă la amintirea scenelor vii zugrăvite în chip magistral în atîtea cărţi ale maestrului. N-am rămas multă vreme cu amintirile acestea, căci scriitorul intră şi, după ce aruncă o privire fugară spre ferestrele colorate de amurg, convorbirea începu în jurul problemelor limbii şi stilului literar.

— Desigur că mulţi cititori ai operei dumneavoastră ar fi bucuroşi să afle ce împrejurări v-au ajutat să realizaţi acea bine cunoscută bogăţie şi originalitate a limbii poetice pe care o întrebuinţaţi.

— Mi-a plăcut să caut frumuseţile limbii şi puterea vie a imaginilor. Le-am găsit în multe cărţi ale trecutului şi în creaţia anonimă a folclorului spre care m-am aplecat totdeauna cu interes şi preţuire. Scriitorul are mereu de învăţat de la înaintaşi şi de la dascălul nostru de limbă, al tuturor, poporul, creatorul şi purtătorul limbii, cum potrivit se spune în limbajul filologilor.

Într-un fel şi scriitorul este filolog. Materialul limbii în care omul de specialitate vede etimologii, forme gramaticale, particularităţi sintactice şi stiluri diverse, reprezintă pentru scriitor mijlocul fundamental de comunicare a ideilor sale... Bogăţia limbii, variantele stilului poetic nu apar la întîmplare. E nevoie de o aplecare necontenită şi pasionată asupra tezaurului limbii.

* Din «Tînărul scriitor», nr 10, 1955.

BDD-A10291 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:23 UTC)

Din acest tezaur scriitorul trebuie să ştie alege « cuvîntul ce exprimă adevărul». Înainte de a putea alege trebuie să aibă din ce alege. Munca artistului e însoţită permanent de un studiu al mijloacelor expresive. Cu cît spiritul critic va fi mai treaz în alegerea vorbelor, cu atît disonanţele vor fi mai puţine şi limba mai potrivită.

Arta literară este însă mai mult decît o simplă corectitudine în exprimare. Fraza prozatorului sau versul poetului cată să aibă armonie, împerecheri noi de cuvinte, metafore izbutite. Moştenirea noastră literară şi întreaga literatură universală ne oferă multe pilde de bogăţie şi originalitate a limbii. Să învăţăm mereu din aceste izvoare şi să cumpănim bine cuvintele cînd scriem.

Gîndurile de azi ale scriitorului se leagă de precizări mai vechi care, departe de a-şi pierde valoarea, sînt confirmate astăzi de întreaga experienţă a artistului şi de tezele limpezi pe care le-a dezvoltat recent despre problemele limbii noastre literare.

Scriitorul s-a oprit o clipă şi se gîndeşte... Îşi aminteşte de cele din trecut şi trimite la paginile pe care le-a scris în « Viaţa Romînească » din 1930: « Pe o nouă ediţie a lui Creangă », la volumul « Depărtări » în care a consemnat o serie de observaţii lingvistice cu prilejul unor călătorii prin ţară, în Ardeal, la Deva, în Dobrogea. Aceste peregrinări se aseamănă cu drumurile lui Eminescu, care şi el a căutat plămada graiului poetic şi prospeţimea cuvintelor în gura poporului. Un număr însemnat de scriitori importanţi din trecut au învăţat mereu din creaţia populară, pentru a se putea exprima cu uşurinţă « în forma cea mai concisă şi mai frumoasă », cum scria Mihail Sadoveanu în 1929 într-un articol mai puţin cunoscut: « Pe două psaltiri ».

După ce din Dobrogea în Bihor *(« o mulţime de cuvinte de la Bistriţa, Moldova şi Siret le-au auzit în Bihorul îndepărtat »)*, din valea Dunării în munţii Neamţului a cercetat la faţa locului originalitatea şi acea « limpezime şi preciziune sfîntă » a stilului oral, scriitorul face tot mai mult loc realismului în opera sa. Nu de mult, adresîndu-se începătorilor în arta literară, le-a spus că « *au datoria să cunoască bine limba poporului de pretutindeni, limba vie, după ce şi-au însuşit-o pe cea scrisă. În această limbă vie a poporului... sînt încă largi terenuri neexploatate din care limba literară poate culege cuvinte şi expresii menite să îmbogăţească limba scrisă* ».

De peste o jumătate de veac, în mai bine de o sută de volume de literatură artistică, Mihail Sadoveanu a demonstrat cum trebuie mlădiat materialul limbii comune, în ce chip limba poetică poate căpăta o nouă strălucire şi o nouă forţă, inspirîndu-se din izvorul pururea întineritor al graiului popular. Multe pagini scrise despre originalitatea limbii vii, în special volumul recent publicat « Evocări » (de mult epuizat şi pe care-l aşteptăm într-o nouă ediţie), cît şi articolele din ultimii ani în legătură cu problemele limbii literare şi ale stilului artistic, stau cu cinste alături de analizele şi caracterizările clasice ale lui Russo, Alecsandri,

BDD-A10291 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:23 UTC)

Negruzzi, Eminescu, făcute limbii și literaturii populare. Lupta acestor scriitori pentru un nivel cît mai ridicat al limbii scrise poate fi și astăzi pilduitoare pentru toți cei ce mînuiesc condeiul și se străduiesc să creeze opere durabile.

— În ce chip munca artistică a scriitorilor poate sprijini acțiunea de cultivare a limbii noastre literare?

— *Adevăratul scriitor tratează, dintr-un impuls firesc, cu cea mai mare băgare de samă limba. În acest sens el va folosi pentru eroii săi limbajul care li se potrivește; nici o notă discordantă, nici un cuvînt aproximativ. Caragiale e în acest domeniu un maestru inegalabil.*

Potrivit trebuințelor lucrării artistice, autorul modelează fraza și ritmul expunerii, punînd pe primul plan elementele sugestive: imagini, termeni concreți, asocieri noi, comparații originale și îndrăznețe. Fluxul emotiv al creatorului trebuie să se transmită cititorului prin limba pe care o folosește. Din acest efort creator naște limba poetică și cu ea o lărgire considerabilă a capacității expresive a limbii literare. În stilul unei opere izbutite din punct de vedere artistic se concentrează calitățile de samă ale artei literare: concizinne, exactitate, originalitate și frumusețe. Să nu-i uităm pe scriitorii secolului trecut — nu-i mai pomenesc — preocupați necontenit de perfecțiunea limbii. Scriitorii sînt cei dintăi care, în interesul unei comunicări directe și precise a gîndului lor, trebuie să scrie o limbă corectă din toate punctele de vedere. Prin asta, ei contribuie în cea mai mare măsură la cultivarea limbii literare, așa cum prin valoarea artistică a stilului lor aduc un însemnat sprijin sporirii capacității ei expresive.

În pauza scurtă care intervine îmi trece rapid prin minte o mare bogăție de fapte, dintre care unul, cel puțin, mi se pare semnificativ în ambianța discuției despre dezvoltarea limbii și a stilului literar.

Între cele două războaie mondiale se știe că atîtea mode literare și stiluri excentrice încercau să lanseze o « artă » ruptă de realitățile vieții. Mihail Sadoveanu s-a împotrivit atunci cu cuvîntul și cu neîntrecutul lui meșteșug artistic tuturor încercărilor de a stîlci limba. A scris volum după volum, făcînd să culmineze arta lui de scriitor în capodopere ca « Hanu Ancuței », « Baltagul », « Frații Jderi ». A intervenit cu autoritate în discuții, precizînd căile dezvoltării cu succes a limbii și a literaturii noastre în contact cu literatura scriitorilor mari din trecut și cu tezaurul popular atît de bogat.

În anii din urmă, la ceea ce a spus în trecut, s-au adăugat noi contribuții teoretice de mare însemnătate, care așteaptă să fie adunate în volum pentru a putea servi ca îndreptar tinerelor generații de scriitori.

În articole și studii ca: « Ceva despre meșteșugul scrisului », publicat în revista « Flacăra » din iunie 1951, în « Limba — creație a poporului », comunicare la Academia R.P.R., iulie 1951, în articolul din « Gazeta literară » din august 1954 și în cele două comunicări din acest an la Academia R.P.R., în sesiune spe-

BDD-A10291 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:23 UTC)

cială, scriitorul a analizat aspectele și perspectivele îmbogățirii limbii noastre literare. Utilitatea cunoașterii acelor adevăruri apărate încă de la începutul secolului nostru cu o rară consecvență, nici nu mai trebuie discutată. Un volum în care să se adune tot ceea ce a scris Mihail Sadoveanu ca teoretician în problemele limbii și stilului literar ar fi cît se poate de bine venit. Se va putea vedea atunci cît de adînc a mers scriitorul în cunoașterea amănuntelor.

În legătură cu acest aspect al preocupărilor filologice și de istorie literară doream cîteva amănunte care ar putea spune mult atît filologilor, cît și scriitorilor, criticilor și istoricilor noștri literari.

— Ați dovedit un interes deosebit față de studiile apărute în domeniul istoriei literare, al criticii și al lingvisticii. Cunoașterea acestor studii în ce chip poate folosi tinerilor scriitori?

— E drept că am urmărit îndeaproape ceea ce se scria despre cărți, despre fenomenul literar, despre problemele limbii. Periodicele, revistele și paginile literare ale ziarelor m-au atras, cînd dezbăteau probleme actuale, cu spirit științific și de pe o poziție cinstită. Poți să nu împărtășești punctul de vedere al unui autor de astfel de studii, dar cînd depune un efort bine intenționat de a înțelge și interpreta fără prejudecăți și resentimente arta literară, munca lui e utilă și trebuie apreciată.

Aici aș vrea să mă opresc la un amănunt despre care am pomenit doar în treacăt cu alt prilej. E vorba de felul în care consultarea unor lucrări de specialitate lingvistică poate veni în sprijinul documentării scriitorului. Cînd a apărut Atlasul lingvistic romîn, am putut verifica, cu ajutorul hărților, atît de frumoase și de riguros întocmite, exactitatea informațiilor mele culese pe teren. Se văd notate în această excelentă lucrare atît felul de pronunțare, formele lexicale variate, cît și variantele morfologice de pe teritoriul țării noastre. Am văzut acolo consemnate «moldovenismele» lui Creangă, care nu sînt simple regionalisme, ci cuvinte populare. Ele trăiesc în graiul popular, în graiul țăranilor din partea nordică a țării. Multe vorbe din cronicarul Neculce continuă să fie întrebuințate astăzi în popor. Se poate vedea exact în Atlasul lingvistic pomenit pe ce arie circulă anumite cuvinte. O simplă aruncătură de ochi a scriitorului pe hărți îi poate arăta deosebirile în ce privește limba vorbită în diversele locuri. Inadvertențele lexicale ar putea fi deci îndepărtate din operele scriitorilor și prin consultarea unor astfel de lucrări speciale.

Atît din atlas cît și din glosarele întocmite pentru vechile texte religioase și istorice, din culegerile de lexic regional (lucrări care ar trebui reluate astăzi), s-ar putea folosi un material prețios pentru studiul limbii. Cercetările științifice în domeniul istoriei literare, al criticii, al lingvisticii sînt deci vrednice de luat în seamă de scriitorii tineri.

Precizările de mai sus ne ajută să înțelegem atît perfecta adaptare a mijloacelor limbii la conținutul narațiunii, cît și bogăția excepțională a lexicului și

BDD-A10291 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:23 UTC)

construcțiilor stilistice din opera maestrului. Inventivitatea verbală și acea unică desfășurare de imagini poetice au la bază facultatea de a reține pitorescul limbii (*«mi s-au întipărit în minte, fără a le nota vreodată, cuvintele rare, cuvintele frumoase, sonore, alăturările de vorbe fericit închegate într-o figură de stil; nu am avut nevoie de carnet ca să notez ineditul»* — amănunt cu atît mai prețios cu cît scriitorul numai foarte rar vorbește despre procedeele sale de lucru). Îi trebuie, așadar, scriitorului nu numai însușirea naturală de a mînui artistic limba, ci și voința și pasiunea pentru documentare.

O forță creatoare plină de generozitate și umanism trăiește în izvorul nesecat al cuvîntului poetic din opera lui Mihail Sadoveanu. E poate calitatea fundamentală a întregii activități artistice a scriitorului. În legătură cu acest fapt, ne-am apropiat de unele concluzii interesante.

— Lirismul, s-a spus adesea în critica literară, și dacă nu mă înșel și dumneavoastră ați întrebuințat această formulă într-un interviu acordat poetului Demostene Botez în 1925, constituie caracteristica fundamentală a operei pe care ați creat-o de mai bine de o jumătate de veac. În ce chip se manifestă în structura limbii poetice această trăsătură a fondului operei literare?

— *În perioada de creație trăiesc într-adevăr cu intensitate întîmplările eroilor mei. Iau parte necontenit la bucuriile și năcazurile lor... Aș putea spune că ei îmi dictează. Mie îmi rămîne să cumpănesc cuvintele.*

— Dacă înțeleg bine valoarea poetică a cuvintelor apare în legătura potrivită a unităților frazeologice, armonizate cu ritmul mișcărilor sufletești, iar arta limbii înseamnă găsirea corespondențelor expresive în care să recunoaștem nefalsificat pulsul vieții.

— *Așa este. În viață întîmplările nu se suprapun, ci curg mereu cu o altă față. La fel în limba povestitorului, fără ca vorbele să fie mereu altele, legătura lor cată să fie nouă. Am spus undeva despre poezia lui Eminescu, despre structura imaginilor sale, că în ele vorbele despărțite și izolate de la începutul lumii, dintr-o dată se cunosc și se logodesc într-o bucurie tainică.*

Ca să nu cadă în convențional, artistului i se cere stăpînirea meșteșugului literar. Și aici aș vrea să observ un amănunt.

În mînuirea limbii scrise, multe neajunsuri poate aduce — și faptul e vizibil, mai ales în încercările literare ale tinerilor scriitori — folosirea exagerată a epitetului. Multora li se pare că un cuvînt simplu, bine ales și bine legat în țesătura frazei nu spune suficient. Atunci îi adaugă un calificativ. Nu neg valoarea epitetelor; acestea, folosite însă prea des, fac ca gîndul scriitorului în loc să meargă direct la cititor, să ocolească, să se împiedice de cuvinte de umplutură, care dau un aer retoric stilului literar. Precizïunea prin concentrare, frumusețea prin simplitate, claritatea prin proprietatea termenilor fac mai mult decît oricîte podoabe. Dozarea epitetelor e o problemă a cărei rezolvare se

BDD-A10291 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:23 UTC)

poate orienta după arta clasicilor noștri Negruzzi, Creangă, Caragiale. Urez tinerilor scriitori succes deplin pe drumul artei adevărate. Munca lor perseverentă și însuflețită va îmbogăți patrimoniul culturii noastre și va contribui la ridicarea poporului către binefacerile progresului și ale științei.

Înțelesul cuvintelor pe care le-am ascultat atunci mi s-a întipărit în minte cu puterea unei lecții care te entuziasmează. De data asta lecția despre limbă și stil o ascultam de la cel mai priceput artist al vremurilor noastre. Nu știu dacă alte cuvinte despre adevăr și frumos, despre rostul scriitorului artist și despre perspectivele dezvoltării limbii noastre au putut evoca mai multe fapte și sugera soluții atît de juste și de utile muncii de creație a scriitorilor noștri. Știu însă că maestrul Mihail Sadoveanu, mai mult ca oricare scriitor al nostru, stăpînește, chiar cînd e vorba de aspectul teoretic al problemelor, toate laturile fenomenului cultural și discută despre limbă și stil cu pasiunea unui specialist. Prin asta el îndeamnă pe tinerii scriitori să cultive cu zel nescăzut frumusețile limbii plăsmuite de veacuri de către popor și perfecționate continuu la scriitorii artiști.

Afară lumina amurgului scăzuse. N-am băgat de seamă dacă peisajul acelei înserări era atrăgător sau la fel cu al altor seri. Mesajul cuvintelor de înțelepciune răsuna puternic într-un simplu cititor al operelor maestrului. Am priceput însă de atunci mai bine tîlcul paginilor de antologie pe care le cuprinde fiecare volum al scriitorului.

Cei care-l sărbătorim la 75 de ani de viață, citind cele spuse mai sus, ne vom convinge mai mult cît datorează cultura noastră acestui mare artist al limbii noastre și-i vom aduce prinos de recunoștință pentru strădania neîntreruptă de a îmbogăți literatura noastră cu atîtea opere mari, pline de frumuseți poetice neasemuite.

BDD-A10291 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:23 UTC)